

***New Africa is on arrival!* Krytyczne refleksje o relacjach kulturalnych pomiędzy Unią Europejską a krajami Afryki**

PRZEGŁĄD KRYTYCZNY

2024 / 6(2): 77–84

ISSN: 2657–8964

DOI: 10.14746/pk.2024.6.2.4

Karolina Bieniek¹

¹ Fundacja Art Transparent, ul. Ofiar Oświęcimskich 1/2, 50-69 Wrocław. ORCID: 0009-0004-7278-9394, Email: k.bieniek@arttransparent.org

STRESZCZENIE: W czasie, kiedy w szerokim gronie specjalistów, dyskutowane są możliwości zwrotu zagrabionych w czasach kolonialnych afrykańskich artefaktów, pojawia się pytanie o rolę i znaczenie współczesnych relacji kulturalnych między państwami Unii Europejskiej a Afryką. Esej analizuje aktualne wyzwania przed jakimi stoją nieliczne inicjatywy, których celem jest zbliżenie współczesnych instytucji kultury z obydwu kontynentów. Zwraca uwagę na pilną potrzebę intensyfikacji działań dyplomatycznych w obszarze kultury na najszybciej rozwijającym się kontynencie.

SŁOWA KLUCZE: międzynarodowe relacje kulturalne, Europa, Afryka, partnerstwo, współpraca, dyplomacja kulturalna

WSTĘP

Liderzy globalnych stosunków międzynarodowych zauważają coraz częściej potencjał kontynentu afrykańskiego. Nie tylko związany z jego surowcami, ale przede wszystkim ten związany z dynamicznym rozwojem demograficznym. Pięćdziesiąt sześć państw Afryki to miliard mieszkańców, których ponad połowa nie osiągnęła jeszcze pełnoletności. Zmieniające się warunki, zmuszają globalnych graczy do inwestowania w gospodarki dotychczas uznawane za nieprzyjazne i zbędne. Wraz ze wzrostem gospodarczym rośnie znaczenie polityczne poszczególnych państw, a cena ich głosu w instytucjach regionalnych i globalnych rośnie. Coraz częściej słyszymy, że niezbędna jest zmiana podejścia największych graczy do prowadzenia polityki z Afryką. Coraz mniej słyszymy o pomocy, która determinowała relację Globalne Południe – Zachód, a coraz więcej o partnerstwie.

Ten esej krytycznie przybliży jeden z projektów europejskich, którego celem jest zbliżenie między partnerami obydwu kontynentu.

DECONFINING, CZYLI NOWE OTWARCIE

Nowe sposoby współpracy są przedmiotem projektu kulturalnego pt. *Deconfining arts, culture and politics in Europe and Africa*. Projekt, którego efektem ma być stworzenie nowych modeli współpracy, skupia się na testowaniu w praktyce możliwości współtworzenia przez liczne organizacje partnerskie działań artystycznych i okołartystycznych o różnej skali w geograficznie i kulturowo oddalonych od siebie przestrzeniach. Przyjmujemy, że jego ważnym celem jest zrozumienie, poprzedzone intensywną analizą, międzykontynentalnych połączeń, które długookresowo wpłynie na współpracę kulturalną między partnerami z kontynentu afrykańskiego i Unii Europejskiej.

W działaniach projektowych duży akcent kładziony jest na analizę przeszkód, które oddziałują ograniczająco na wymianę kulturalno-artystyczną pomiędzy dwoma kontynentami. Autorki przedsięwzięcia starają się wyjść poza oczywiste granice: te fizyczne (odległość), ekonomiczne (koszty), polityczne (np. ograniczenie w dostępie do wiz dla artystów z Afryki). Przyglądają się więc naszym mentalnym (stereotypizacja) i poznawczym (brak wiedzy) ograniczeniom oraz historycznym naleciałościom. W związku z tym, zidentyfikowano trzy główne nurty przedsięwzięcia, są to: społeczeństwo, środowisko i przestrzeń.

Projekt tworzy, może nie jedyny, jednak unikalny mechanizm współpracy, który połączył ze sobą kilkanaście instytucji kultury od Dakaru (Senegal) po Kowno (Litwa) i od Bodo (Norwegia) do Lusaki (Zambia). Zaangażowane instytucje to organizacje międzynarodowe, instytucje państwowe i samorządowe oraz organizacje pozarządowe, wśród nich także te efemeryczne, powołane do przeprowadzenia przedsięwzięć na rzecz tytułów Europejskich Stolic Kultury. Efekty tych prac mają dać nam znać, czy nowe sposoby współpracy są możliwe.

Moje rozważania chcę zacząć od tego, co nowe. Poświęcając swój czas i uwagę kulturalnym relacjom pomiędzy dwoma kontynentami zrazu popadamy w pułapkę. Bo przecież kontynenty nie mogą prowadzić relacji—mogą je mieć jedynie państwa lub ich stowarzyszenia. Zatem w tytule projektu widzimy na pierwszy rzut oka uproszczenie. Analizując skład zaangażowanych osób i instytucji wiemy zatem, że po europejskiej stronie projekt skupia się nie na Europie a na wybranych instytucjach z krajów Unii Europejskiej, a po stronie afrykańskiej na przedstawicielach instytucji kilku z pięćdziesięciu sześciu państw kontynentu. Nie jest moją rolą, żeby krytykować autorki przedsięwzięcia, jednak opisując jakieś działania należy rozpoznać dobrze przestrzeń, w której się poruszamy. Biorąc pod uwagę, że wciąż w wielu miejscach świata, także w Polsce, borykamy się z brakiem elementarnej wiedzy na temat państw afrykańskich, ich historii i współczesnych wyzwań, wydaje się że ta staranność geograficzna powinna mieć tutaj znaczenia.

Pomysł na tego typu projekt powstał podczas seminarium realizowanego przez Rijekę, Europejską Stolicę Kultury 2020. Zainicjowany został przez austriacką ekspertkę z zakresu polityki kulturalnej i była członkinią panelu ekspertów ESK, Sylwię Aman. Dla wielu organizacji partnerskich wydał on się interesujący, gdyż z założenia miał wypracować „nowe”, choć w 2019 to „nowe” nie było jeszcze zidentyfikowane. Przedsięwzięcie, które otrzymało finansowe wsparcie w realizacji ze środków programu Unii Europejskiej Kreatywna Europa w 2022 roku, unaocznilo fakt, że żadna z instytucji biorąca w niej udział nie miała dotychczas stałego partnerstwa w żadnym afrykańskim kraju. Zatem nikt z dwunastu partnerów europejskich, a są to partnerzy także z krajów posiadających historię kolonialną (Meredith, 2005), jak: Belgia, Hiszpania, Niemcy, na stałe nie współpracuje z instytucjami kultury w Afryce. Zatem w toku przygotowań zależało nam na nawiązaniu stabilnych partnerstw, które będą miały szansę przetrwać ponad pięć lat planowania i prowadzenia projektu. W tym celu do współpracy zaproszony został choreograf rwandyjskiego pochodzenia, Dorcy Rugamba. Ważnym aspektem okazało się poszukiwanie partnerstwa z inicjatywami podobnymi do Europejskiej Stolicy Kultury, jako istotnego przedsięwzięcia kulturalnego Unii Europejskiej z zakresu kultury i sztuki. Taką szansę dawało w początkowych miesiącach prac ACoC, czyli African Capital of Culture [Afrykańska Stolica Kultury], projekt prowadzony przez UCLG Africa [pol. Zjednoczone Miasta i Władze Lokalne Afryki], zainicjowany w Maroku, którego celem było tak jak w przypadku Europy, stworzenie nomadycznego tytułu, który ułatwi afrykańskim miastom kultury ich promocję. Z czasem okazało się jednak, że globalna pandemia w znaczący sposób wpłynęła negatywnie na realizację tego przedsięwzięcia. Zatem tworzenie zrównoważonych partnerstw powierzono ostatecznie partnerom europejskim, którzy na własną rękę i zgodnie z własnymi potrzebami poszukiwali podobnych sobie partnerów.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na dotychczasową politykę kulturalną UE (European Commission, 2024), która w jawny sposób wyklucza partnerów niezrzeszonych z partycypacji w unijnym programie kulturalnym Kreatywna Europa. Jedynym krajem z kontynentu afrykańskiego, który kwalifikuje się częściowo do wzięcia udziału w unijnym programie jest Tunezja (Creative Europe Desk Poland, 2024). W związku z tym konsorcjum zdecydowało się na powierzenie współpracy z partnerami afrykańskimi poszczególnym organizacjom afrykańskim. Ta sytuacja niesie ze sobą kolejne implikacje, tj. oficjalnie Agencja Wykonawcza Komisji Europejskiej ds. Edukacji i Kultury nie podpisuje umowy z partnerami afrykańskimi, a Ci nie wnoszą wkładu finansowego wymaganego umową i polegają na umowach cywilno-prawnych proponowanych przez poszczególne organizacje partnerskie. Biorąc pod uwagę założenie, które przyświecało początkowym planom, że tworzymy projekt oparty o globalną wspólnotę, można przyjąć, że wypracowany system nie do końca tworzy wspólnotę równych.

Projekt *Deconfining* (por. www.deconfining.eu) został podzielony zgodnie z metodologią projektów unijnych na siedem pakietów roboczych, które w ciągu czterdziestu ośmiu

miesiące prac mają przynieść wymierne rezultaty w postaci spotkań, publikacji i działań artystycznych różnego typu. Wchodząc w ten bardzo trudny proces zdecydowaliśmy, jako polski partner tj. fundacja Art Transparent, na geograficzne ograniczenie obszaru naszych działań. Dlatego skupiliśmy się na znanej nam Europie Centralnej i mniej znanej Afryce Południowo-Wschodniej. To pozwala nam skupić się na innym niż zachodnio-centryczny sposobie patrzenia na dekolonizację myślenia w konkretnych ramach geograficznych. Stąd pracujemy w gronie partnerów z Polski i Węgier [Pro Progressive, Budapeszt] oraz Tanzanii [Nafasi Art Spacec] i Zambii [Women's History Museum, Barefeet]. Posiadając ponad dwadzieścia lat doświadczeń w produkcji artystycznej w sztukach wizualnych i ponad dziesięć lat doświadczeń w realizacji międzynarodowych projektów kulturalnych w naszych poszukiwaniach postawiliśmy na partnerów polecanych przez zaufanych współpracowników, którzy znają wszystkie organizację, ich specyfikę, zakres i skalę działań. Różne są strategie, które pozwalają na zbudowanie trwałego partnerstwa. W trzecim roku realizacji projektu nasz sposób na networking wydaje się trwały i skuteczny.

Analizując założenia projektu i nasze położenie geograficzne, w pakiecie roboczym „festiwale” skupiliśmy się przede wszystkim na działalności wydawniczej i produkcji nowych video-artów. Te dwie ścieżki wiązały się z przeprowadzeniem dwóch otwartych naborów dla twórców i twórczyń z Europy Centralnej i Afryki Południowo-Wschodniej. Efektem tych działań jest publikacja internetowa zatytułowana „Narracje o bliskości i oddaleniu Europy Środkowo-Wschodniej i Afryki Południowo-Wschodniej—wielokontekstowa mozaika”, która stworzona została pod redakcją dr Urszuli Markowskiej-Manista oraz Natashy Omakhodion Kalulu Banda (2023). Publikacja, która z założenia ma być punktem początkowym dla dalszych poszukiwań artystycznych, gromadzi osiem tekstów wyselekcjonowanych w otwartym naborze dotyczących różnych sposobów widzenia tego co bliskie i dalekie. Znajdziemy w tej publikacji teksty popularno-naukowe, eseje a nawet poemat. Publikacja została przetłumaczona z języka angielskiego na cztery języki: francuski, polski, suahili, węgierski. Innym działaniem jest przeprowadzenie kilkunastu rezydencji kuratorsko-artystycznych, którego wynikiem będą nowe prace video przygotowane przez osoby artystyczne z obu kontynentów. Dlaczego jako team producencko-kuratorski zdecydowaliśmy się na zawężenie pola produkcji do prac video? Biorąc pod uwagę realne koszty transportu osób i dzieł pomiędzy dwoma kontynentami, takie działanie wydało nam się organizacyjnie i finansowo najbardziej racjonalne.

Nieracjonalne wydają się ograniczenia jakie nakładane są na naszych partnerów, którzy przyjmując zaproszenie do współpracy nie byli świadomi problemów, z którymi muszą się zmierzyć, jako obywatele państw afrykańskich. Według najnowszych danych, europejskie konsulaty odrzucają najwięcej aplikacji o wizy Schengen obywateli krajów afrykańskich (zob. Taddele Maru, 2024). Przeszkody te zostały opisane w kilku raportach projektu (Ntsali Mlandu, 2024). Europejskie raporty głównie skupiają się na statystykach i brakach systemowych (Ellingsworth, 2023), natomiast te afrykańskie na etyce i kosz-

tach (przede wszystkim emocjonalnych i psychicznych) funkcjonowania systemu Schengen. W czasie pierwszych dwóch lat projektu wszystkie tandemy międzynarodowe doświadczyły trudnych sytuacji kryzysowych spowodowanych brakiem wsparcia systemu konsularnego poszczególnych krajów UE. Wiele osób twórczych pomimo zaproszenia do projektu zaakceptowanego przez Komisję Europejską miało duży problem z przekroczeniem granic Unii Europejskiej. O ile jest to bardzo duże obciążenie dla technicznego i finansowego przeprowadzenia projektu, tak wciąż nie doceniamy kosztów psychicznych i emocjonalnych osób zaangażowanych w ten proces. Przykładem niech będzie podróż artystki kenijskiej, która latem 2024 roku starała się o wizę w polskim konsulacie w Nairobi. Z jednej strony system elektroniczny rejestracji aplikacji Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP nie dopuszczał do jej rejestracji i umówienia niezbędnego spotkania z konsulem. Po interwencji z zewnątrz, okazało się, że wizyta jest możliwa, ale tylko w jednym terminie, na kilka dni przed planowanym wylotem. Po dopełnieniu formalności i wpłaceniu pieniędzy artystka wciąż nie mogła wejść na teren konsulatu, gdyż nie zadziałał czytnik kodów kreskowych. Po wielomiesięcznych staraniach, wniesieniu wszystkich opłat i przygotowaniu wszelkich dokumentów, osoba ta nie miała jednak szans na spotkanie z konsulem. Dopiero kolejna prywatna interwencja spowodowała, że mogła wejść na teren konsulatu i uzyskać wizę na chwilę przed wylotem. W momencie kiedy odebrała paszport, okazało się, że daty jej pobytu w Polsce zostały zmienione przez konsula, co wymagało natychmiastowej zmiany planu lotów, żeby mogła wejść do samolotu do Berlina. Kiedy w końcu udało się jej dolecieć do Europy, niemiecka celniczka uświadomiła naszą artystkę, że istnieje dodatkowe ograniczenie w jej wizie naniesione niewielkim drukiem. Daty podane w wizie to daty krańcowe pobytu, ale pomiędzy nimi może przebywać legalnie na terenie UE tylko 7 dni. Wymagało to kolejnego przebukowania biletu, gdyż każde przekroczenie pobytu uniemożliwiłoby jej staranie się o jakąkolwiek wizę Schengen przez kolejnych minimum sześć miesięcy. Warto dodać, że z projektowego punktu widzenia przez przyznanych siedem dni (aplikowała o trzydzieści) pozwoliły jej przeprowadzić niewielką część z jej badań. Stresu, lęku i poniżenia, który odczuwała przez cały ten proces, nie jestem w stanie tutaj oddać.

Opisany przykład, tak samo jak wiele innych zidentyfikowanych w projekcie, stoi zupełnie w sprzeczności z artykułem 16 Konwencji UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, którą to Konwencję ratyfikowało większość państw europejskich, a która gwarantuje ułatwienia dostępu do rynku europejskiego osobom artystycznym z krajów rozwijających się. Konwencja jest także ważnym dokumentem, na podstawie którego tworzona jest europejska polityka kulturalna (European Commission, 2024).

Artykuł 16 – Preferencyjne warunki dla krajów rozwijających się.

Kraje rozwinięte będą ułatwiać wymianę kulturalną z krajami rozwijającymi się, przyznając w odpowiednich ramach instytucjonalnych i prawnych preferencyjne warunki artystom oraz innym pracownikom i działaczom sektora kultury, a

także dobrom i usługom kulturalnym z krajów rozwijających się.

NEW AFRICA NA PODSUMOWANIE

Po przeanalizowaniu doświadczeń z ponad dwóch lat przygotowań i dwóch lat trwania projektu *Deconfining* można uznać, iż Unia Europejska i większość jej krajów członkowskich nie jest przygotowana do prowadzenia ożywionej polityki kulturalnej z aktywnymi na polu kultury krajami Afryki. Natomiast działania *ad hoc* często przynoszą odmienne od zamierzonych efekty. Biorąc pod uwagę wszystkie fakty a także poziom skomplikowania dzisiejszych stosunków międzynarodowych, wydaje się kluczowe, by państwa unijne ze znacznie większym zaangażowaniem podeszły do tematu dyplomacji kulturalnej w krajach Afryki, gdyż także w ten sposób można wygrywać przewagi komparatywne w świecie pełnym wojen i z rozwijającym się kryzysem klimatycznym.

Niestety, nawet w przemyśle kulturalnym i kreatywnym (ang. CCS) nasi afrykańscy partnerzy wolą współpracę krajowe lub międzynarodowe bez udziału środków unijnych, gdyż te unaoczniają brak partnerstwa, którego nie rekompensuje niezwykle zbiurokratyzowany system grantów.

BIBLIOGRAFIA

- Creative Europe Desk Poland (2024). *Jakie kraje są uprawnione do aplikowania w komponencie Kultura?* Kreatywna Europa. Pobrane z <https://kreatywna-europa.eu/faq/kultura/jakie-kraje-sa-uprawnione-do-aplikowania-w-komponencie-kultura/>
- Ellingsworth, J. (2023). *Schengen Visa Code and cultural mobility, Latest insights with a focus on artists and culture professionals from the African continent*. Bruksela. Pobrane z <https://on-the-move.org/resources/library/schengen-visa-code-and-cultural-mobility-latest-insights-focus-artists-and>
- European Commission (2024). *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Culture and Creativity*. Pobrane z <https://culture.ec.europa.eu/pl/policies/international-cultural-relations>
- Markowska-Manista, U. & Omakhodion Kalulu Banda, N. (2023). *Narratives of Closeness and Distance from Central-Eastern Europe and South-Eastern Africa – a Multi-contextual Patchwork*. Wrocław: ArtTransparent. Pobrane z <https://arttransparent.org/wp-content/uploads/2024/03/Narratives-of-Closeness-2.pdf>
- Meredith, M. (2005). *The State of Africa. A history of fifty years of independence*. London: Simon & Schuster.
- Ntsali Mlandu, U. (2024). *An invitation to transform your vision of the cultural mobility*

ethic from an African perspective, Bruksela. Pobrane z https://on-the-move.org/sites/default/files/library/2023-12/OTM_transform-vision-mobility-african-perspective.pdf

Taddele Maru, M. (2024). *Predetermined Bias: Comparing the Visa Rejection Rate of Africans versus the Rest of the World*. Henley Global. Pobrane z <https://www.henleyglobal.com/publications/africa-wealth-report-2024/comparing-visa-rejection-rate-africans-versus-world>

FINANSOWANIE

Projekt „Deconfining arts, culture and policies in Europe and Africa (DECONFINING)” jest dofinansowany ze środków UE. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Unia Europejska ani EACEA nie ponoszą za nie odpowiedzialności.

Zadanie pt. „Deconfining – sztuka, kultura, polityka w Europie i Afryce” dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z Funduszu Promocji Kultury – państwowego funduszu celowego, w ramach programu Promesa dla Kultury.

New Africa is on arrival! Critical reflections on cultural relations between the European Union and African countries

ABSTRACT: In a time when the possibility of returning African artefacts looted during the colonial era is being widely discussed among specialists, the question arises regarding the role and significance of contemporary cultural relations between the European Union and African states. This essay analyses the current challenges faced by the few initiatives aimed at bringing closer the modern cultural institutions of both continents. It also highlights the urgent need to intensify cultural diplomacy efforts on the most dynamically developing continent.

KEYWORDS: international cultural relations, Europe, Africa, partnership, cooperation, cultural diplomacy

